

ETNOLOGIJA V SLOVENIJI IN SRBIJI DVE TRADICIJI »JUGOSLOVANSKE« ETNOLOGIJE?

INGRID SLAVEC GRADIŠNIK

Prispevek obravnava izbrana vprašanja v razvoju etnološke vede v Sloveniji in Srbiji v 20. stoletju: njune raziskovalne bližine in razlike, stike med institucijami in posamezniki. Nekatere vzporedne in divergentne poti so produkt širšega družbenega in zgodovinskega konteksta, v katerem se je etnologija razvijala v 20. stoletju, pa seveda tudi različnih razmer in disciplinarnih nastavkov. Komentirani so tudi usoda nekaterih skupnih raziskovalnih projektov v drugi polovici stoletja in raziskovalni izzivi, ki izhajajo iz večdesetletnega življenja v skupni državi.

Ključne besede: *etnologija, Slovenija, Srbija, 20. stoletje.*

The presentation discusses selected issues in the disciplinary development of Slovenian and Serbian ethnology in the 20th century: their research proximities and differences, institutional ties, contacts between individual researchers. Parallel and divergent scholarly orientations are considered as a product of specific historical and social contexts and disciplinary traditions. Planned joint research projects during the second part of the 20th century and research challenges, connected with decades of life in the common state are commented.

Keywords: *ethnology, Slovenia, Serbia, 20th century.*

O VZPOREDNICAH

Premislek o vzporednicah med etnologijo¹ v Sloveniji in Srbiji je izziv, povezan s komparativnimi raziskavami disciplinarnih tradicij: kaj v njih iščemo in na kakšnih podlagah; so to bolj konvergentne ali divergentne poti; kako ali s čim pojasnjujemo morebitne podobnosti in kako razločke. Vprašanja nas usmerjajo k iskanju morebitnih univerzalnejših značilnosti discipline v širšem evropskem okviru in specifičnostih regionalnih oz. nacionalnih etnoloških tradicij, ki so v evropski etnologiji aktualna vsaj od 50. let prejšnjega stoletja (gl. npr. Novak 1956; Bratanić 1957; prim. Niedermüller 2002).

S tega vidika se nam premislek zarisuje v dveh smereh: v pogled na skupno, »jugoslovansko«, disciplinarno zgodovino, pri čemer lahko podmene o njenih skupnih pisavah v 20. stoletju povežemo s formalnim državnim okvirom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (1918), še prej pa z zgodnejšimi težnjami po povezovanju južnih Slovanov od časa razsvetljenstva (pri Srbih npr. Dositej Obradović) in ilirskega gibanja na začetku 19. stoletja, ki je bilo izraz teženj po osvoboditvi spod beneške, habsburške

---

¹ V naslovu je uporabljen izraz etnologija, ki – s slovenskega gledišča – vključuje tudi folkloristiko. Pri tem ne gre za privrženost nominalizmu, vprašanje je omenjeno zaradi tega, ker so bile v drugi polovici prejšnjega stoletja razprave o etnoloških in folklorističnih tokovih in obzorjih razmeroma živahne in so celo uravnavale institucionalno življenje in povezovanje.

in otomanske oblasti (Pavković 1998), ter z neposrednimi in posrednimi stiki med izobraženci, ki jih je povezoval interes za problematiko ljudske kulture oz. kulturnega izročila. Drug pogled je s perspektive konca ali po koncu obstoja jugoslovanske skupnosti leta 1991, ko je razpadla t. i. druga Jugoslavija in ko so se zrahljali razmeroma intenzivni stiki med jugoslovanskimi etnologi in folkloristi.² T. i. politična, ekonomska in družbena tranzicija, vključno z vojnimi razmerami, ki so sledile, se je na različne načine odčitovala tudi v sami disciplini, njeni avtorefleksiji in refleksiji od zunaj.³

Ni se mogoče tudi otresti zadrege ob samem pojmu »jugoslovanska« etnologija: je sploh mogoče govoriti o skupni »jugoslovanski« znanstveni tradiciji ali gre prej za dele nekdanjega »jugoslovanskega sestava različnih etnoloških znanstvenih tradicij« (Prica 2004: 19; prim. Bošković 2010: 156). Da govorimo o »jugoslovanski etnologiji«, je v tem primeru povezano s širšim zgodovinskim, političnim, družbenim, ideološkim, socialnim in splošnokulturnim kontekstom večdesetletnega skupnega življenja, predvsem v smislu skupnega komunikacijskega prostora, tudi znanstvenega – s podobno institucionalno infrastrukturo (univerzitetni oddelki, nacionalni muzeji, akademski inštituti kot osrednje ustanove, mreža muzejev, konservatorska dejavnost), s skupnimi etnološkimi publikacijami, zamenjavo publikacij in univerzitetnim predmetnikom na jugoslovanskih univerzah.

V tem prostoru se hipotetično zarisujejo tudi v družbeno-politični sistem uokvirjena znanost oz. korelacije med družbenim svetom, ideološkimi mehanizmi in znanstveno produkcijo. Pri tem neogibno ne gre le za neposredne preslikave politične/državne ideologije, s katerimi se pogosto interpretira razvoj znanstvenih ved v t. i. socialističnem svetu (prim. Hann, Sárkány in Skalník, ur., 2005; Michăilescu, Iliev in Naumović, ur., 2008), bolj gre za specifično zavezanost raziskovanja družbenemu svetu, neposrednemu okolju, ki je zarisovalo obzorja pretežno nacionalno usmerjene vede. Koliko in kako ta »objektivno« zrcali družbenokulturni svet in procese v njem, je posebno vprašanje o razlogih, zakaj izbor raziskovalne problematike privilegira določene teme in s tem zapostavlja druge.

Dejstvo, da produkcije znanja ni mogoče izvzeti iz prostora in časa, v katerem nastaja, ne dopušča hitrih posplošitev o kakih neposrednih korelacijah med družbeno resničnostjo in njenimi presevi v problematiki discipline. Na vseh področjih življenja oz. dejavnosti – od ekonomije do znanosti in umetnosti so na delu številni dejavniki in mehanizmi: v nekaterih vidimo t. i. »objektivne« okoliščine (npr. družbeni, politični sistem, ki mdr. kroji tudi znanstveno politiko), v drugih pa bolj notranja gibala

² V času socialistične Jugoslavije so bili tudi formalno povezani v strokovni društvi (Zveza etnoloških društev Jugoslavije in Zveza društev folkloristov Jugoslavije).

³ Pri tem mislim predvsem na interes antropologov, ki so se jim po letu 1990 širše odprla vrata v dežele bivšega socializma; ta interes se je zgostil prvenstveno ob dveh vprašanjih: o kulturi v socializmu in o lokalnem etnološkem znanju (gl. npr. Vermeulen and Roldán, ur. 1995; Verdery 1996; Burawoy in Verdery, ur. 1999; Skalník, ur. 2000, 2002; Dracklé, Edgar in Schippers, ur. 2003; Dracklé in Edgar, ur. 2004; Kürti and Skalník, ur. 2009; kritično o tem Prica 2004).

znanosti in posamičnih disciplin, ki se npr. kažejo v problemskih in metodoloških težiščih. Ta se z različno dinamiko prilagajajo spremembam v družbeno-kulturnem svetu, njihovo močno gibalno pa so pogosto tudi znanstvene tradicije, povezane z institucijami in vodilnimi posamezniki. Tako se skoraj ni mogoče ogniti vprašanjem, iz kakšnih usmeritev so zrasle t. i. »jugoslovanske etnologije«, kakšen je bil njihov razvoj, preden so postale »jugoslovanske«, torej formalno vzeto pred nastankom prve jugoslovanske države, in kako so ti disciplinarni temelji soustvarjali njihove poznejše usmeritve. Dodati gre še to, da pri obravnavah znanstvenih tradicij ne gre le za nazorske in epistemološke momente, temveč tudi za dnevne raziskovalne rutine, modele izobraževanja, vsega, kar sodi v poklicno socializacijo, v socialne in profesionalne mreže itn. Zato je tudi za primerjavo med slovensko in srbsko etnologijo pomembno poznati institucionalne in individualne stike, formalne in neformalne, ki so se tkali glede na raziskovalne afinitete in podobne akademske položaje.⁴

Presežek spoznanj o bližinah in razdaljah med etnološkimi disciplinarnimi praksami v Srbiji in Sloveniji bi bila obsežnejša komparativna študija dveh kompetentnih raziskovalcev, ki bi vsak s svoje strani, na podlagi »domače« akademske izkušnje, osvetlila značilnosti in premene v primerjani znanstveni tradiciji. Kar bi nas morda odrešilo pasti, da sproduciramo več zgodovine oz. zamisli in podob, kakor jih sama problematika prenese oz. zdrži.

Zaradi tega v tej predhodni predstavitvi ni pričakovati izčrpnih, še manj nedvoumnih odgovorov na nanizana vprašanja, temveč bolj zastavek, ki izvira iz primerjave institucionalne zgodovine in najrazvidnejših tematskih in metodoloških značilnosti, z nekoliko močnejšim poudarkom na času po drugi svetovni vojni. To pa zato, ker se je takrat – bolj kakor v prvi polovici 20. stoletja – dejansko govorilo, tako formalno kakor vsakdanje, o »jugoslovanski« etnologiji, pri čemer se je dejansko mislilo na vse takratne nacionalne oz. republiške tradicije, ki pa iz različnih razlogov niso bile enako močne oz. razvite. Tako so bile že v institucionalnem pogledu, če nanj pogledamo drobnogledno, v jugoslovanski državi razmere v marsičem neprimerljive: študij etnologije se ni začel povsod in ob približno enakem času, podobno velja za raziskovalno delo v inštitutih pri nacionalnih akademijah znanosti in umetnosti, etnologija se je z različno dinamiko uveljavljala kot enakovredna stroka v muzejstvu (osrednji, regionalni, lokalni muzeji) in spomeniškem varstvu, tudi medsebojne društvene povezave niso bile povsod enako intenzivne, različne so bile tudi geneza in vezi etnologije z drugimi vedami.⁵

⁴ Kako je to vplivalo na medsebojno poznavanje in strokovno bogatitev, bi mdr. npr. pokazalo medsebojno citiranje, opravljeno na podlagi natančnega pregleda publikacij. V zvezi s stiki med raziskovalci in njihovimi pogledi na disciplino je bilo v okviru raziskave o srbsko-slovenskih etnoloških stikih opravljenih nekaj pogovorov s pomembnimi raziskovalci v Sloveniji in Srbiji, ki pa jih bo treba poglobiti in njihovo predstavitev zaokrožiti ob kaki drugi priložnosti.

⁵ Podrobneje se nekaterih omenjenih vprašanj dotikajo prispevki, predstavljeni na prvem skupnem kongresu jugoslovanskih etnologov in folkloristov v Rogaški Slatini leta 1983 (Bogataj in Terseglav, ur., 1983). Gl. zadnji razdelek članka o nacionalnih tradicijah.

VSTOP V 20. STOLETJE

Morda velja za začetek omeniti nekaj splošnosti, ki se nanašajo na etnologijo na bivšem jugoslovanskem območju in utegnejo kaj povedati tudi o bližinah med etnologijo v Srbiji in Sloveniji. Brez nasilja nad »stanjem stvari« je mogoče – seveda kljub nekoliko specifičnim razvojnim potem – reči, da obe etnološki tradiciji sodita v okvir t. i. evropskih nacionalnih, regionalnih ali lokalnih raziskav kulture svojega naroda. Njuni izviri v času razsvetljenstva in romantike so raziskani in kritično preiščeni (npr. Fikfak 1999 in Kovačević 2001).

Za pogled v 20. stoletje so posebnega pomena disciplinarni nastavki s konca 19. stoletja. Slovenska etnologija (takrat poimenovana narodopisje, etnografija) se je s prelomom iz predznanstvenega v svoje znanstveno obdobje konstituirala na filoloških podlagah, kakor izhajajo iz prizadevanj Gregorja Kreka, še bolj pa Matije Murka in Karla Štreklja. Za nazore vseh treh je primerno ponoviti, da je njihovo obzorje presegalo meje obzorja, v katero se je stekel poznejši razvoj slovenskega narodopisja, ki se je bolj oprl na ožji filološki okvir kakor na širše razsežnosti filologije 19. stoletja. Pogosto je spregledano, da je ta s svojimi univerzalističnimi ambicijami segala na polja, ki so se deloma že v 19. stoletju ostrila pod imeni etnografija, etnologija, antropologija (vključno z njeno fizično oz. biološko vejo). Skratka, pred disciplinarno specializacijo je bila vez filologije z drugimi vedami tesnejša, kakor kaže poznejši razvoj. Slovenska recepcija filologije v njenem poznejšem narodopisnem toku je bila torej v tem smislu reduktivna, kar je relativno dolgo konstituiralo njeno folkloristično usmeritev na tekste (ljudske) kulture in jo tudi institucionalno utrdilo (že v drugi polovici 19. stoletja v okviru filološkega študija na avstrijskih univerzah, predvsem pa po 2. svetovni vojni z ustanovitvijo Komisije/Instituta za slovensko narodopisje).

V Srbiji je bil položaj nekoliko drugačen: če je slovensko narodopisje v drugi polovici 19. stoletja izrisovalo svoje disciplinarne posebnosti v filologiji (vključno s kritično presojo njenih »nezadostnosti«, npr. pri Štreklju), je v Srbiji etnologija oz. etnografija seveda tudi imela močne filološke podlage (V. Karadžić in nasledniki), a je pridobila svojo relativno znanstveno avtonomijo v zlitju s t. i. človeško geografijo oz. antropogeografijo (Jovan Cvijić je etnologijo predaval v okviru antropogeografije od leta 1895). Zgodnejša je bila tudi njena »samostojnost«, saj je imela od leta 1888 svoj prostor v etnografski sekciji (ust. 1886, nato preimenovana v odbor) Srbske akademije znanosti, kjer je kmalu prišlo do intenzivne publicistične dejavnosti: že leta 1894 je namreč začel izhajati *Srpski etnografski zbornik*, ki se je razvevil v štirih zbirkah (Život i običaji naroda 1894, Naselja i poreklo stanovništva 1902, Narodne umotvorine 1927, Rasprave i građa 1934),⁶ kar je etnologijo profiliralo v treh smereh

⁶ V Sloveniji velja za prvo periodično publikacijo, namenjeno narodopisju, leta 1904 ustanovljeni *Časopis za zgodovino in narodopisje*, kjer pa so dejansko etnološke vsebine zavzele razmeroma skromen del njegovega obsega. V tem oziru je pomembnejši začetek izdajanja revije *Etnolog* (1926/27), glasila Etnografskega muzeja v Ljubljani. Tudi beograjski *Glasnik Etnografskega muzeja* je začel izhajati 1926.

– etnološki, antropogeografski in folkloristični. To je bila tudi dediščina, na katero se je po drugi svetovni vojni oprl akademski Etnografski inštitut, ustanovljen leta 1947 (Prelič 2008).⁷

V primerjavi s Slovenijo je Srbija prehitevala v institucionalnem razvoju: univerzitetni študij etnologije je v Beogradu stekel leta 1906, v Sloveniji šele 1940, osrednji nacionalni Etnografski muzej se je od Narodnega muzeja v Beogradu ločil leta 1901, v Ljubljani pa 1921 oz. 1923.

V času Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (1918–1931) oz. Kraljevine Jugoslavije (1931–1941), pa tudi že nekoliko prej, je bila vez med etnološkim dogajanjem v Srbiji in Sloveniji personificirana v Niku Županiču.⁸ Županič je bil tudi po vzoru iz Srbije in v duhu enakopravnega kulturnega položaja vseh treh konstitutivnih narodov »jugoslovanstva«⁹ pobudnik ustanovitve osrednjega nacionalnega etnografskega muzeja in univerzitetnega etnološkega oddelka v Ljubljani, bil je tudi prvi ravnatelj muzeja, prvi univerzitetni profesor in urednik znanstvenega časopisa *Etnolog*. Tako so imeli Slovenci, Hrvati in Srbi pred 2. svetovno vojno postavljeno osnovno znanstveno infrastrukturo, čeprav aktivno in razvito v različnem obsegu.

Ne da bi obnavljali navidez nominalistične razprave o tem, zakaj je dajal Županič v večini kontekstov prednost terminu *etnologija* pred *etnografija* (z izjemo imena muzeja), je to povezano z njegovo poklicno socializacijo in znanstvenim obzorjem, kakor ga je v drugi polovici 19. stoletja zaznamovala disciplinarna pokrajina nemškega jezikovnega območja,¹⁰ a tudi raba v Srbiji (beograjski univerzitetni oddelek je bil od začetka označen kot etnološki). Etnologija je takrat po konceptu zagotovo presegala meje »provincialnega narodopisja«, bila je, tudi v Županičevih očeh, univerzalnejša, ambicioznejša v smislu generalizacij (»znanstvo o ljudstvih v vseh ozirih«), če se jo primerja s filologijo oz. prakso slavistov, »ki iščejo in pretiravajo filološke malenkosti, samo da bi mogli podeliti slovanske narode na več kosov in koscev, ki ne razumejo drugega nego filologijo in ki mislijo, da je filologija alfa in omega pri etnoloških in nacionalnih problemih« (Županič 1907: 269). Navedek je posebej poveden, saj gre za prispevek o Jovanu Cvijiću, geografu in antropogeografu, ki velja za utemeljitelja srbske etnologije

⁷ Ni seveda mogoče reči, da je bila v Sloveniji folkloristika edini raziskovalski tok, vsekakor pa so bile etnološka (v duhu L. Ehrlicha), (fizično)antropološka (N. Županič, pozneje B. Škerlj), antropogeografska smer (F. Baš) manj poudarjene.

⁸ Povezano z biografijo njegovega znanstvenega in političnega delovanja (bivanje v Srbiji od leta 1907, dobro znanstvo z vodilnima osebnostima takratne etnologije v Srbiji, Jovanom Cvijičem in Tihomirjem Đorđevićem, angažma za združitev Srbov, Hrvatov in Slovencev v jugoslovansko državo). Gl. podrobneje Novak 1973, 1986, 1991, 2002; Promitzer 2001, 2003; Dušković 2009; Jezernik 2009.

⁹ O tem, kakšna je bila Županičeva politična misel o jugoslovanstvu oz. statusu hrvaškega, slovenskega in srbskega naroda, med raziskovalci ni soglasja (prim. npr. Promitzer 2001 in Jezernik 2009).

¹⁰ Študij (pra)zgodovine, arheologije, geografije, specializacija iz (fizične) antropologije. Kombinacija teh ved je v drugi polovici na Nemškem povezoval ali jim delal družbo prav termin etnologija (Berliner Gesellschaft für Anthropologie, ust. 1869, je čez leto sledila Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte; društvi sta poslej izdajali sloviti *Zeitschrift für Ethnologie*.

in je bil deležen globoke Županičeve hvale. Niso ju zbliževali le znanstveni, temveč tudi politični nazori; tem lahko, po mnenju obeh, znanost služi produktivno ali kontraproduktivno.

Ločnica med filologijo in antropogeografijo/etnologijo je bila produkt znanstvene specializacije, hkrati pa se zdi, da je bila vsaj od preloma 19. v 20. stoletje in v prvih desetletjih 20. stoletja konkretno prva »primernejša« opora bolj partikularnemu slovenskemu »narodopisnemu« programu, druga pa obsežnejšim raziskavam balkanskega območja, katerih nosilci so bili predvsem srbski etnologi, s svojim delom pa se jim je približeval tudi Županič.

Ob tem gre pritegniti sodbi Christiana Promitzerja, da so se ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja prazgodovina, etnografija/etnologija in fizična antropologija v Srednji Evropi »le z velikimi težavami uveljavljale napram klasičnemu kanonu humanističnih ved«, ko so razpirale razmeroma eksaktno in inovativno polje v znanstvenem raziskovanju človeka in z vključevanjem naravoslovnih metod sprožale upor proti prevladi humanističnih ved. Te so, ne povsem, a zagotovo tudi, učinkovale v smislu »afirmativnega domoznanstva«, medtem ko je šlo pri etnologiji za tematsko in geografsko drugačne poudarke. Tako je tudi Niko Županič, skladno s svojimi političnimi nazori in cilji »tudi vlogo Etnografskega muzeja v prvih letih njegovega obstoja opredelil ne zgolj v slovenskem, ampak v jugoslovanskem, če ne celo v panslavističnem okviru« (Promitzer 2003: 290, 291). Za te vrste raziskav so bila značilna nekatera vprašanja ali problematika, ki jih v slovenskem narodopisju tako rekoč ni bilo: npr. etnogeneza, razmerja med naravnim okoljem in kulturnimi in psihičnimi značilnostmi (odmev tega v Sloveniji najdemo le v opusu Franja Baša že pred 2. svetovno vojno); te so večinoma slovenski narodopisci najdevali v redkih opisih »psihičnega značaja« prek sledi umetnostne ustvarjalnosti, čeprav jim je tudi filologija kazala pot k »narodovemu dušeslovju«. Etnološke in (fizično)antropološke vsebine so pred drugo svetovno vojno našle prostor prav v *Etnologu* pod Županičevim uredništvom (gl. bibliografijo v Plestenjak-Jemec 1970), medtem ko se je profil predvojnega narodopisja izrisal v izdaji *Narodopisja Slovencev* (Ložar 1944; Grafenauer in Orel 1952). Iskanje bližin med obema smerema je bilo v Sloveniji opazno pri Rajku Ložarju in Franju Bašu.

ETNOLOGIJA V SOCIALISTIČNI JUGOSLAVIJI

Položaj etnologije oz. etnografije po 2. svetovni pokaže, da sta se obe – v novih razmerah in institucionalno okrepljeni (tu mislim npr. na ustanovitev Etnografskega inštituta pri Srbski akademiji znanosti in umetnosti leta 1947 in Komisije/inštituta za slovensko narodopisje pri slovenski Akademiji znanosti in umetnosti 1947/1951, na univerzitetni študij, tudi na razvejitev muzejske mreže) – močno oprli na predvojno izročilo (podrobneje Prelić 2008; Slavec Gradišnik 2000). Če je bil beograjski etnografski inštitut

nekakšen naslednik Etnografskega odbora in Srbskega etnografskega zbornika s konca 19. stoletja, načrt ljubljanskega inštituta nosi mdr. tudi sledi Murkovega prizadevanja. In te so segle še v naslednja desetletja.

Državna podpora delovanju ustanov v novi jugoslovanski državi je bila skladna s težnjami po splošnem družbenem razvoju, v katerem je opazno iskanje ravnovesja med družbeno angažiranostjo in kontinuiteto raziskovalnih tradicij. Takratna etnologija oz. etnografija se je znašla v ambivalentnem položaju med starim in novim predvsem z vidika raziskovalnih tem: ljudska (kmečka) kultura, osrednja skrb, je bila v novih, k napredku in modernizaciji usmerjenih družbenih težnjah, splošno označena za konservativno. Razmeroma odklonilen odnos do »nazadnjaških« tradicij, kmetstva, vere je spodkopaval »predmet« dotedanje etnologije – znanstvene in družbene. Po drugi strani pa je tudi kmetstvo bilo pomemben segment naroda in raziskovalci so si prizadevali dokazovati, kako je na eni strani mogoče izrabiti pozitivna gibalna njegove kulture, na drugi pa s poznavanjem narodove preteklosti prispevati k izobrazbi in višanju duhovne ravni. Vsaj v slovenskem primeru je bilo mogoče pokazati na številne, v preteklosti nepreučene teme in postaviti načrte za temeljite in sistematično zasnovane raziskave ljudske kulture.

Tako v srbskem kakor slovenskem primeru je ostala raziskovalna praksa zavezana domačemu (lokalnemu, regionalnemu, etničnemu, nacionalnemu) kulturnemu okolju. V Sloveniji za prva desetletja velja, da so raziskave ostale konceptualno in metodološko zveste kulturnozgodovinskemu modelu preučevanja posamičnih (ljudskih) kulturnih sestavin, katerih cilj je bilo posodobljeno »narodopisje Slovencev«. Uresničitev tega načrta je zahtevala predvsem empirične raziskave, na podlagi vprašalnikov temeljito pripravljene in izvedene kolektivno (npr. terenske ekipe, ki jih je organiziral Boris Orel s kolegi iz Etnografskega muzeja in zunanjimi sodelavci), pozneje tudi z razpošiljanjem in objavami anketnih vprašalnikov (npr. za nekatere naloge v Inštitutu za slovensko narodopisje), in individualno. Del gradiva je bil pripravljen za študije, ki jih je od leta 1948 objavljal *Slovenski etnograf* (naslednik predvojnega *Etnologa*), še več pa ga je ostalo v arhivih ustanov. V Srbiji so ohranile prvenstvo antropogeografske (migracije, lokalna kultura) in folkloristične raziskave (partizanska in nova socialistična pesemska folklor) (Pavković, Bandić in Kovačević 1983; Prelić 2008). V tem smislu lahko pri obeh govorimo o predvojni kontinuiteti – v vsebinskem in metodološkem pogledu .

Enovito urejanje političnega, ekonomskega, družbenega in tudi znanstvenega življenja je ena od značilnosti povojne federativne oz. socialistične Jugoslavije, ki je kljub informbirojevskemu prelomu s Sovjetsko zvezo ostala v prvih dveh desetletjih relativno zaprta pred zunanjim svetom, zato pa je toliko bolj gojila notranjo povezovanje po načelu »bratstva in enotnosti«. Na ta način se je ustvaril tudi etnološki in folkloristični komunikacijski prostor, ki je povezoval izobraževalne, raziskovalne, muzejske ustanove in seveda tudi posameznike. S tega vidika sta pomembni tudi ustanovitev republiških etnoloških in folklorističnih društev in njihovih zveznih organizacij v 50. letih prejšnjega

stoletja. Razlogi njunega razločevanja se nam sicer z današnje slovenske perspektive lahko zdijo trivialni, vendar je dejstvo, da so imeli v vseh jugoslovanskih republikah, z izjemo Slovenije po letu 1975,¹¹ ločeni društvi. Kakor koli: folkloristi so se razumeli predvsem kot raziskovalci duhovne kulture, predvsem njenih estetskih dosežkov, materializiranih v ljudski pesmi, pripovedništvu, glasbi, plesu, ipd., tudi verovanj, deloma šeg in navad. Etnografom je bilo bolj manj pripisano raziskovanje materialne kulture. Izobrazba generacij folkloristov je bila pretežno filološka, glasbena ipd., tudi pri raziskavah so se opirali na metodologijo teh ved, kar je večalo razdaljo z etnološko perspektivo. Po drugi strani je res, da se je ta v Jugoslaviji v splošnem (deloma z izjemama Srbije in Hrvaške) profilirala razmeroma pozno, še dlje je trajalo, da so se njeni »učinki« pokazali s profesionalizacijo diplomiranih etnologov, predvsem pa z zahtevami po etnološki avtorefleksiji, ki ji v eksplicitnejši obliki tako v Sloveniji kakor Srbiji sledimo od 60. let naprej.

Disciplinarni samopremisleki so imeli več gibal: prvo so zagotovo bile spremembe v družbi, ki se je povsod v Jugoslaviji iz agrarne spreminjala v industrijsko. Da je ob tem »klasični« predmet etnologije, tj. ljudska/narodna kultura, ljudsko/narodno življenje z vsemi kulturnimi fenomeni, ki so se jim do takrat posvečali, izginjala, ni bila samo politična napoved o oblikovanju nove, »socialistične« kulture, temveč dejstvo, povezano z migracijami s podeželja v urbano okolje, procesom deagrarizacije, deruralizacije, sprememb v demografski, socialni in poklicni strukturi, v družinskih vzorcih, vzgoji in izobraževanju, novih vrednotah, ki sta jih postoma prinašali tudi porabniška družba in nove forme in vsebine množične kulture. Vse to se seveda ni vseh območij in področij življenja dotaknilo hkrati in enako intenzivno, a je nepreklicno spreminjalo kulturno podobo krajev, pokrajin in cele države. V takšnih razmerah ljudstvo ni bilo več tisto ljudstvo, ki je od 19. stoletja zaposlovalo generacije raziskovalcev in ljubiteljev ljudskega, kar je povsod zahtevalo spremembo usmeritev, ciljev in metod raziskovalnega dela. Kar je še vezalo etnologue – tako v Srbiji kakor v Sloveniji – na že uveljavljeno raziskovalno paradigmo, so bile študije zgodovinske kontinuitete kulturnih fenomenov od najstarejših poznanih oblik do transformacij v sodobnosti. S tem je etnologija zasegla polje, po katerem se v prvih povojnih desetletjih še nista razgledovali zgodovinopisje in sociologija. Če so se te vrste raziskav v Sloveniji reproducirale pretežno v kulturnozgodovinskem duhu, je bil v Srbiji položaj nekoliko drugačen (gl. Pavković, Bandić in Kovačević 1983): poleg primerjalnega zgodovinskega in genetičnega pristopa, katerega del spoznanj je bil primerljiv s slovenskimi raziskavami posamičnih pojavov materialne, družbene in duhovne kulture, je bil v Srbiji evlucijski vzorec cepljen z marksizmom

¹¹ V Sloveniji so se najprej že na začetku 50. let organizirali folkloristi, ki so se leta 1956 povezali v Društvo folkloristov Slovenije, skupaj z etnografi pa nato v Slovenskem etnografsko društvo (1957), medtem ko se je skupina bolj etnološko orientiranih raziskovalcev zbrala v podružnici Etnološkega društva Jugoslavije (ust. 1959; EDJ ust. 1957), so pa od 60. let naprej plodno sodelovali in se naposled povezali v enotnem Slovenskem etnološkem društvu leta 1975 (gl. Slavec 1983: 153, 154; Slavec Gradišnik 2008a: 74).

(prek sovjetskega in italijanskega vzora) v opusu Špira Kulišiča (gl. tudi Gorunović 2007). Z marksizmom v Sloveniji je bilo drugače: predstavljal je okvir za prenovno etnologije v njenem slovesu od ljudskega življenja, pri opredelitvi njenega raziskovalnega polja (način življenja, vsakdanje življenje) in metodologije (strukturalno-genetični pristop), kakor je bila vpeljan in uresničevan v opusu Slavka Kremenška (gl. Slavec Gradišnik 2010). Dialektično razumevanje je bilo podlaga redefiniciji ljudske kulture, ambicijam po raziskavah sodobnega življenja vseh skupin prebivalstva, delavske, mestne kulture, in je nasploh prispevalo k njeni odprtosti, dialoški in kritičnosti.¹² Na tej podlagi se je raziskovalno polje v Sloveniji pluraliziralo, pri čemer so v 70. in 80. letih teoretsko-metodološki zastavki in konkretne raziskovalne usmeritve in študije kdaj bolj kdaj manj sledile dogajanju v evropski etnologiji.

Vendar v tem pogledu v primerjavi s Srbijo ni prišlo do kakega opaznejšega prevzema ali privilegiranja kake določene usmeritve: pri tem mislim na precej izrazito preorientacijo dela srbskih etnologov k funkcionalizmu in strukturalizmu v 70. letih.¹³ Tudi v Srbiji je šlo sprva za »intuitivne« in ne »sistematične« prijeme, naposled pa za dela, v katerih so bile dejansko preiskane družbene funkcije posamičnih kulturnih fenomenov (npr. institucije botrov, sistema tabujev, nekaterih ritualov). Pri tem se je funkcionalizem polagoma utrjeval tudi kot metodološki instrument (na ravni celotnega družbenega sistema, na ravni delov tega sistema in na ravni posameznika), predvsem pri raziskavah obrednih praks na sinhroni in diahroni ravni, kar je omogočilo razkrivanje procesa funkcijskih transformacij. V kombinaciji s strukturalizmom (iz več virov: sovjetska semiotika, semiologija, povojni britanski strukturalizem) so bila poglobljena spoznanja tako o nekaterih fenomenih »tradicionalne«, predvsem pa tudi raziskani fenomeni sodobne kulture (Pavković, Bandić in Kovačević 1983: 114–116).

Bistveni razloček prenove slovenske in srbske etnografske tradicije v smeri sodobnih etnoloških tokov je na slovenski strani poudarjen izbor zgodovinske usmeritve (v Sloveniji je bila etnologija praviloma definirana kot historična veda), kar jo je – podobno kakor etnologijo na Hrvaškem – bolj pripenjalo na evropske etnološke tokove, medtem ko sta funkcionalizem s strukturalizmom in semiotika, kakor sta bila vpeljana v srbski etnologiji, bolj kazala na antropološke vzore (prim. Prica 2004), in po tem dejstvu bi mogli reči, da se je srbska etnologija *sensu strictu* »antropologizirala« pred slovensko.¹⁴

¹² Tudi sicer o marksizmu (oz. historičnem materializmu, dialektiki itn.) – za razloček npr. od zgodovinarjev, sociologov – etnologi niso veliko ali poglobljeno razpravljali (gl. npr. Supek 1976).

¹³ V Sloveniji se je na funkcionalni vidik sicer opozarjalo od 50. let naprej, vendar zgolj v pomenu rabnosti in vloge posamičnih kulturnih sestavin (zveze med prvini kulture in njenim nosilcem oz. funkcijo prvini v »celotnem življenju«; Novak 1956: 10), torej bolj ali manj teleološko in instrumentalno.

¹⁴ Gre seveda za institucionalne usmeritve, ki so v obeh primerih domovale na obeh univerzitetnih oddelkih. Težko je na splošno presoditi, kolikšen čas je potreben, da se inovacije oz. teoretične in metodološke spremembe uveljavijo v širši praksi discipline; tu mislimo na specifične usmeritve muzealcev, konservatorjev idr. etnologov, ki pri svojem delu svoja znanja prelivajo v reševanje konkretnih vprašanj. V tem smislu razmerje med teorijo in prakso ni zgolj metodološko vprašanje.

NACIONALNE TRADICIJE

Tako pluralizirane raziskovalne prakse in teoretski-metodološki premisleki, katerih glavna ost je bila usmerjena proti pretežno empiričnemu slogu raziskav in pozitivizmu, so se dogajali na domačem (lokalnem, regionalnem, etničnem, nacionalnem) terenu. Deloma je to mogoče v prvih povojnih letih pripisati predvsem cilju sistematično raziskati še neraziskano,¹⁵ deloma nikakršnim ali izjemno skromnim možnostim, da bi konkretne raziskave opravili v tujini,¹⁶ v veliki meri pa je etnološko in folkloristično prakso vodila koncepcija nacionalne vede. Te – razen v zadnjem desetletju skupnega življenja v Jugoslaviji – niso kako posebej problematizirale,¹⁷ ne posamič vsaka zase ne v primerjalni perspektivi.

Če na takšno usmerjenost pogledamo s stališča poznejših presoj evropskih nacionalnih etnologij, predvsem bivšega socialističnega sveta, deležne s strani socialno- in kulturnoantropološke kritike,¹⁸ ki je ob internih motivih od zunaj utrjevala »antropologizacijo« nacionalnih etnologij (tudi v Sloveniji in Srbiji), so bile v tej perspektivi regionalne raziskave označene kot »etnificirane« znanstvene tradicije (Tischkov 1992), vključene v politični oportunitizem (Herzfeld 1986). Pri tem pa ni bila zares premišljena imenitna, starejša primerjalna analiza Tamása Hoferja (1968) o znanstvenem in poklicnem habitusu zahodnih antropologov in evropskih etnografov. Tudi ko je Peter Niedermüller (2002) razpravljal o razlogih za antropologizacijo nacionalnih etnologij (Niedermüller uporablja termin *Volkskunde*, narodopisje) iz bivšega socialističnega sveta, je ugotavljal, da je bila etnologija v socializmu ideologizirana znanost, kar je bila splošnejša značilnost družboslovnih in kulturoloških ved. Ideologiziranost je imela neposredne teoretske učinke. Prvi je bila teoretska in metodološka neambicioznost, kar sicer po njegovem mnenju ne pomeni, da narodopisje ni imelo izostrenih teoretskih okvirov: opozoril je namreč na Bromlejevo teorijo etnosa, ki da je bila v vseh socialističnih deželah priznana za teoretski temelj (zdi pa se, da se prav primer slovenske in srbske etnologije, tudi »jugoslovanske«, izmika tej trditvi) in je bila sama v sebi problematična. Bromlej je namreč trdil, da lahko posamična ljudstva okarakteriziramo z etničnimi

¹⁵ Ta cilj najdemo zapisan v programih osrednjih institucij tako v Srbiji kakor v Sloveniji.

¹⁶ Srbski kolegi kritično omenjajo, da etnologija ni izrabila dobrih političnih odnosov naše države z neuvrščeni državami (Pavković, Bandić in Kovačević 1983: 113), kar lahko v enaki meri velja za slovensko etnologijo. V univerzitetnem predmetniku so sicer tekla predavanja o t. i. neevropski etnologiji, dejansko pa so bile možnosti za dolgotrajnejšo in intenzivnejšo specializacijo za ta področja precej omejene. – Raziskave v tujini so bile od 70. let naprej pogostejše v zvezi s preučevanjem izseljenstva, ki se je utrdilo kot produktivna raziskovalna problematika tako v Sloveniji kakor v Srbiji.

¹⁷ V Sloveniji je to problematiko odprl Slavko Kremenšek, ko je razpravljal o družbenih podlagah razvoja slovenske etnološke misli (1978) in etnologiji in narodnem vprašanju (1982); s hrvaškimi kolegi se je o tem govorilo na vzporednicah med slovensko in hrvaško etnologijo 1987 v Dolenjskih Toplicah in 1989 v Kumrovcu. Zaokroženo je problematika post festum, sicer s poudarkom na hrvaških razmerah, predstavljena v Rihtman-Auguštin 2001.

¹⁸ O eksotizaciji lokalnih kultur in lokalnega znanja, ki spremlja te presoje, gl. Prica 2004.

posebnostmi, ki so bile prevedene v nacionalne posebnosti, kar naj bi marsikateri socialistični deželi pomagalo legitimirati nacionalistično usmerjene etnologije. V takšni teoretski pokrajini so se v zelo omejenem obsegu ali le fragmentarno uveljavile druge kulturno-, socialnoantropološke in etnološke teorije. Tudi ko in če so bile poznane, naj ne bi imele nanje nikakršnega posebnega vpliva.¹⁹

Druga značilnost je t. i. skrivljen ali upognjeni nacionalizem²⁰ (izv. *verbogenen Nationalismus*), tj. splošno razširjen raziskovalni pogled, posredno povezan s položajem raziskovalca kot dvojnega udeleženca (izv. *double insider*; gl. Naumović 1998), ki ni bil neposredno naklonjen očitnemu političnemu nacionalizmu, temveč je bil bolj latenten, a zato globoko vtisnjen,²¹ nacionalno obarvan, naravnana na »izvirno ljudsko kulturo«, opazovano enako kakor ljudstvo z ahistorično-romantiške perspektive, ki je idealizirala podeželske življenjske oblike in v ljudski kulturi odkrivala kulturno podlago naroda; na ta način je »socialistična« etnologija reproducirala teorije 19. stoletja in prispevala k zgraditvi kulturno kodiranega nacionalizma, ki je izbruhnil ob sesutju socializma in tudi še poslej marsikod bistveno določal raziskovalno prakso (Niedermüller 2002: 41–42).

Niedermüllerjevi sklepi, ki nekoliko zastranjujejo njegovo misel, da gre seveda upoštevati razločke v znanstveni zgodovini, političnem položaju in institucionalni sestavi posamičnih »socialističnih« etnologij, so omenjeni prav zaradi tega, ker ob njih lahko podrobneje premislimo sintetičnemu pogledu neujemljive razločke v produkciji znanja, ki ostaja nacionalno, regionalno, pogosto tudi institucionalno specifična. In ti seveda učinkujejo ambivalentno: po eni strani inhibirajo primerjave, po drugi pa jih izzivajo.²² Na te specifičnosti ne opozarjajo samo nekoliko odmaknjeni pogledi, temveč tudi disciplinarna samokritika, značilna za nacionalne etnologije zlasti od 60. let preteklega stoletja naprej.

¹⁹ Pozorneje bi bilo treba preveriti, kako so raziskovalci iz posamičnih držav komunicirali s svetom, oz. podkrepiti ali relativizirati mnenje, da je bila skoraj do 90. let prejšnjega stoletja ta komunikacija šibka. Prav tako tega ni mogoče trditi za vseh 45 let po 2. svetovni vojni: vsaj od konca 60. in v 70. letih smo, kakor je bilo omenjeno, priče sledenju dogajanja v evropski etnologiji in tudi poznavanju socialno- in kulturnoantropoloških raziskav in njihovih teoretskih tokov in metodoloških usmeritev. S tega vidika je npr. Kremenškov učbenik *Obča etnologija* (1973) omogočil študentkam in študentom poglobljenejši študij zgodovinske, teoretske in metodološke problematike.

²⁰ Nacionalistični značaj teh znanstvenih tradicij je sploh najpogostejši in osrednji očitek kritike etnologije v socialističnih deželah; v antropologiji in njenem kritičnem aparatu pa je marsikdo videl odrešitev.

²¹ To gre pojasniti s procesom socializacije/inkulturacije in interiorizacijo vrednot okolja, v katerem živimo.

²² Za takšne primerjave imamo v evropski etnologiji npr. zelo intenzivno in podrobno primerjavo med nemško in francosko etnologijo (Chiva in Jeggle 1987), nič manj zanimiva ni vzporedna obravnava štirih slogov ene discipline (tj. britanske, nemške, francoske in ameriške antropologije) (Barth idr. 2005). S slovenske strani takšne primerjave (tako discipliniranje zgodovine kakor raziskav izbranih tematskih in regionalnih področij) tečejo s hrvaško etnologijo z nekajletno prekinitvijo od leta 1981 naprej, sicer drugače naravnani so bili slovenski stiki s poljskimi etnologi ob preučevanju urbane problematike, predvsem pa so temu namenjeni tudi bilateralni projekti in pravzaprav vse mednarodno sodelovanje – čeprav je to pogosteje namenjeno skupnim aktualnim izzivom in morda manj eksplicitno strokovni samorefleksiji, je pa ta nedvomno vsaj stranski produkt vsakršnega strokovnega stika.

Kljub prevladujoči naravnosti nase, na raziskave kulture v okviru svojega naroda, je bila v jugoslovanski etnologiji, zlasti s posredništvom načrtov Etnološkega društva Jugoslavije in rednimi dvoletnimi konferenčnimi stiki, s prav tako pogostimi stiki med jugoslovanskimi folkloristi, pa tudi s sodelovanjem posamičnih ustanov (univerzitetnih oddelkov, raziskovalnih inštitutov in muzejev) in posameznikov, navsezadnje tudi z univerzitetnim predmetnikom in publikacijami, ki so povzemale etnološka spoznanja s širšega jugoslovanskega stališča (npr. Drobnjaković 1960; Etnološko proučavanje 1974; Belaj 1979; Krnel - Umek 1981; Matičetov 1966; Pantelić in Đorđević 1984; Petrović in Prošić-Dvornić 1983; Vlahović 1961, 1971, 1972, 1981), s prizadevanji na področju etnološkega filma,²³ opazna težnja po preseganju ožjih nacionalnih okvirov. Niso se pa uresničili načrtovani projekti za Etnološki atlas Jugoslavije, za primerjalne raziskave družine in sorodstva, mestne kulture itn., kar je mogoče vsaj deloma pojasniti tudi z dejstvom, da so bile ambicije večje, kakor jih je bilo mogoče uresničiti v okviru razmeroma majhne discipline, kakršna je etnologija bila in tudi še je. Med kontinuiranimi projekti je bilo izdajanje revije Zveze etnoloških društev Jugoslavije *Etnološki pregled* (1959–1990) in publikacije Zveze društev folkloristov Jugoslavije *Radovi...* (37. zvezkov do 1990).

Pomembno za ohranjanje avtonomnosti posamičnih disciplinarnih tradicij pa je bilo najbrž tudi dejstvo, da »jugoslovanstvo« ni bilo ne zamišljeno ne prakticirano kot talilni lonec, temveč bolj kot ravnotežje med narodi in njihovimi kulturami, kamor navsezadnje sodijo tudi znanstvene prakse. In tudi te so v veliki meri premišljale same o sebi predvsem s kritiko starejših usmeritev v svojem nacionalnem okolju.²⁴

Konkretne težave iskanja bližin in razdalj med jugoslovanskimi in tudi srbsko in slovensko etnologijo so se v naši skupni znanstveni historiografiji morda najočitneje pokazale leta 1983, ko je Slovensko etnološko društvo organiziralo v Rogaški Slatini prvi skupni kongres jugoslovanskih etnologov in folkloristov.²⁵ Po desetletjih znanstvenega in strokovnega dela v etnologiji in folkloristiki in delovanjem njihovih društev si je organizator zamislil nekakšno »inventuro« dela, »s katero se jugoslovanski etnologi in folkloristi vključujemo v praznovanje 40. obletnice AVNOJ. Ob pomembni obletnici je ... nujno spregovoriti o rezultatih našega strokovnega dela v novi Jugoslaviji in širši javnosti pokazati kako in kaj sta stroki delali po vojni.«²⁶ Šlo naj bi za »[s]kupen pregled

²³ Gl. prispevek N. Križnarja v tej publikaciji.

²⁴ Tu mislim na problematiko, ki posega na področja disciplinarne zgodovine in metodologije, ki jih je začel v Sloveniji odpirati predvsem Slavko Kremenšek (gl. npr. Kremenšek 1978). Zanje je primerjalni kontekst neogiben (npr. Fikfak 1999, 2008a, b; Slavec Gradišnik 2000, 2008b, c).

²⁵ Šlo je za 30. kongres Zveze društev folkloristov Jugoslavije in 18. kongres Zveze etnoloških društev Jugoslavije.

²⁶ Navedek je značilen po sklicevanju – formalni dolg družbeni retoriki, ki omogoča funkcioniranje – na finančni vidik. SED je pri prošnjah za denarna sredstva povsod zapisalo, čemu in ob kakšni priložnosti je prireditve namenjena.

prehojene poti dveh strok, ki se letos prvič srečujeta (Bogataj in Terseglav 1983: 4). Temu je bila namenjena osrednja plenarna tema »Težnje v povojni jugoslovanski etnologiji in folkloristiki«.

Čas dogodka je bil globoko zaznamovan z gospodarsko, politično, ideološko krizo življenja v socialistični Jugoslaviji, kar je navsezadnje relativno hitro pripeljalo do njenega razpada. Indikativno je, da se o tej krizi *ni* govorilo, z izjemo nekaj namigov v sekciji, ki je obravnavala problematiko aplikativne etnologije in folkloristike v sodobni jugoslovanski družbi in okrogle mize o etnosu in narodnosti kot folklorističnem in etnološkem problemu.

Nasprotno pa je vtis, da sta se etnologija in folkloristika v veliki meri ukvarjali sami s sabo,²⁷ in da se v svoji praksi še nista poslovili od prevladujoče koncepcije etnologije kot nacionalne vede o svojem ljudstvu/narodu oz. njegovi kulturi, predvsem pa takrat etnologi in folkloristi niso znali ali zmogli priznati sedanjosti kot konteksta svojih interpretacij. Smisel srečanja je bil namreč v kritični analizi stanja v Jugoslaviji s primerjalnimi pregledi po posamičnih republikah, razprava na kongresu pa naj bi zlasti govorila o vprašanih, »v kolikšni meri so nove družbene spremembe po osvoboditvi povzročile tudi spremembe v pogledih na poglobitve naloge obeh ved, ...v kolikšni meri je bilo etnološko in folkloristično strokovno delo v stiku s temeljnimi problemi družbenega razvoja v Jugoslaviji, kaj je etnologe in folkloriste pri tem spodbujalo in kaj morebiti oviralo. Z analizo ... bi prišli tudi do vprašanja o relativni samostojnosti razvoja omenjenih ved v tem procesu, spregovoriti bi kazalo o nacionalnih posebnostih in o odnosu do razvojnih tokov etnologije in folkloristike v svetu.« (Glasnik SED 1982: 52–53)

Diskusija in poročila o tem dogodku so pokazale, da je o kaki »jugoslovanski« etnologiji in folkloristiki težko govoriti. Večkrat je zaslediti mnenje o značilni »jugoslovanski« nepripravljenosti za dialog, ki jo gre pripisati ozkim, vase zagledanim pogledom, skromni razgledanosti po sosedovem vrtu, šibkih teoretičnih podlagah, ki onemogočajo primerjave. Vsem referatom je bilo skupno, da so se premalo spraševali, »ali je mogoče razmišljati o splošnih metodoloških načelih za celotno jugoslovansko etnologijo in folkloristiko kakor tudi v terminologiji in v pojmovanju predmeta raziskav« (Glasnik SED 1984: 6). Razlike so bile pripisane tudi dejstvu, da so nosilci dela v folklorističnih ustanovah, drugod na univerzah, muzejih. V zvezi s predmetom in cilji so bila še vedno v središču pozornosti dileme o definiranju ljudskega, etničnega, raziskavah preteklosti in sodobnosti, ruralnega in mestnega življenja, o razmerjih med teorijo in prakso, skratka o tem, kar naj v 80. letih prejšnjega stoletja ne bi bilo več

²⁷ Pri tem je jugoslovanska praksa pokazala troje: da sta lahko eno, da sta si komplementarni in da sta si izrazito vsaka sebi. Razmerje med njima se je kazalo morda kot najbolj problematično v obeh slovenskih referatih (Slavec 1983 in Terseglav 1983), nekoliko različni pogledi nanju so se kazali tudi s hrvaške perspektive, drugod razmerje med njima očitno ni bilo problematično (gl. Bogataj in Terseglav, ur. 1983).

problematično. Če lahko razumemo, da so bili referati osredinjeni na lastne nacionalne tradicije, pa ni pa povsem razumljivo, da razprava ni tematizirala morebitnih paralel in razločkov. In večinoma, razen splošnih okoliščin (nov družbeno-politični sistem, graditev socialističnega sistema, preslojevanje prebivalstva, migracije), tudi ni tekla beseda o razmerjih med novimi političnimi in ideološkimi okviri in znanostjo – razen mimogrednih programskih navedkov, kako se mora znanost prenoviti, približati življenju in splošno deklariranim ciljem sistema. Tako bi bilo tudi preambiciozno pričakovati odgovore o tesnejšem razbiranju sočasnega družbenega dogajanja (v socializmu) v etnologiji: učinek dolgotrajne zakoreninjenosti v ključnem konceptu ljudske/narodne kulture je »praznina etnologije socializma« (Prica 2004: 19).

Ta je ostala preložena na »etnologijo postsocializma«. V tem vidimo refleks stare zgodbe, da se etnologi spoprimejo s problematiko kulturnih podob, ko se te že zabrisujejo v pozabo in kolektivni spomin.

LITERATURA

Antonijević, Dragoslav

1983 Folkloristika u Srbiji od 1945. do danas. V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983, 123–137.

Barth, Fredrik (idr.)

2005 *One Discipline, Four Ways: British, German, French, and American Anthropology*. Chicago in London: University of Chicago Press.

Belaj, Vitomir

1979 *Kultni vrtiči u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir*. [Doktorska disertacija.] Zagreb.

Beljakašić-Hadžidedić, Ljiljana

1983 Razvojne tendencije u etnologiji u SR BiH u periodu izgradnje socijalističkog društvenog uređenja u Jugoslaviji. V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983, 31–43.

Bogataj, Janez in Marko Terseglav (ur.)

1983 *Zbornik 1. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov 1, 2*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika SED; 10/1; 10/2).

Bošković, Aleksandar

2010 *Anthropology in Unlikely Places: Yugoslav Ethnology Between the Past and the Future*. V: Bošković, Aleksandar (ur.), *Other People's Anthropologies: Ethnographic Practice on the Margins*. New York in London: Berghahn Books, 156–168.

Bratanić, Branimir

1957 Regionalna ili nacionalna i opća etnologija. *Slovenski etnograf* 10: 7–18.

Burawoy, Michael in Katherine Verdery (ur.)

1999 *Uncertain Transition: Ethnographies of Change in the Postsocialist World*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Chiva, Isac in Utz Jegggle (ur.)

1987 *Deutsche Volkskunde - Französische Ethnologie. Zwei Standortbestimmungen*. Frankfurt in New York: Campus Verlag; Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme [= *Ethnologues en miroir. La France et les pays de langue allemande*. Paris: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme].

- Damjanović-Kadić, Gordana (idr.)
1983 Razvoj etnologije i folkloristike u Vojvodini. V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983, 138–147.
- Dracklé, Dorle in Iain R. Edgar (ur.)
2004 *Current Policies and Practices in European Social Anthropology*. New York in Oxford: Berghahn (EASA series; 2).
- Dracklé, Dorle, Iain R. Edgar in Thomas K. Schippers (ur.)
2003 *Educational Histories of European Social Anthropology*. New York in Oxford: Berghahn.
- Drobnjaković, Borivoje
1960 *Etnologija naroda Jugoslavije*. Beograd: Naučna knjiga.
- Dušković, Vesna
2009 »Beograjska leta« Nika Zupaniča. V: Muršič in Hudelja (ur.) 2009, 135–141.
- Etnološko proučavanje
1974 *Etnološko proučavanje savremenih promena u narodnoj kulturi. Simpozijum = Étude ethnologiques des changements contemporains dans la culture populaire. Symposium*. Beograd : Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti (Posebna izdanja EI SANU; 15).
- Fikfak, Jurij
1999 »Ljudstvo mora spoznati sebe.« *Podobe narodopisja v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: ZRC SAZU in Forma7.
- 2008a Med delom in celoto. Nekatera vprašanja etnološkega raziskovanja in reprezentacije. *Traditiones* 37 (2): 27–44 [DOI: 10.3986/Traditio2008370202].
- 2008b Pogledi na ritualnost in ritualne prakse na Slovenskem. *Traditiones* 37 (2): 45–59 [DOI: 10.3986/Traditio2008370203].
- Glasnik SED
1982 Društvena obvestila. Prvi skupni kongres jugoslovanskih etnologov in folkloristov (spetember 1983). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 22 (2): 52–53.
- 1984 Kongresna diskusija. 2. plenarna tema: Težnje v povojni jugoslovanski etnologiji in folkloristiki. *Glasnik SED* 24 (1): 6–9.
- Gornunović, Gordana
2007 *Srpska etnologija i marksizam. Naučno delo Špire Kulišića*. Beograd: Srpski genealoški centar (Etnološka biblioteka).
- Grafenauer, Ivan in Boris Orel (ur.)
1952 *Narodopisje Slovencev. II. del*. Ljubljana: DZS.
- Hann, Chris, Mihály Sárkány in Peter Skalník (ur.)
2005 *Studying Peoples in the People's Democracies I: Socialist Era Anthropology in South-East-Europe*. Münster: Lit;
- Herzfeld, Michael
1986 *Ours Once More: Folklore, Ideology, and Making of Modern Greece*. New York: Pella Publ.
- Hofer, Tamás
1968 Anthropologists and Native Ethnographers in Central European Villages: Comparative Notes on the Professional Personality of Two Disciplines. *Current Anthropology* 9 (4): 311–315.
- Hudelja, Mihaela
2009 Bibliografski opus Nika Zupaniča. V: Muršič in Hudelja (ur.) 2009: 193–214.
- Jezernik, Božidar
2009 Antropolog, ki je ljudem meril glave. V: Muršič in Hudelja (ur.) 2009: 23–73.

- Kovačević, Ivan
2001 *Istorija srpske etnologije*. (2 zv.). Beograd: Srpski genealoški centar (Etnološka biblioteka; 1, 2).
- Kremenšek, Slavko
1978 Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Kremenšek, Slavko in Angelos Baš (ur.), *Pogledi na etnologijo*. Ljubljana: Partizanska knjiga in ZIFF, 9–65.
1982 Etnologija in narodno vprašanje (Teze za razpravo). *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21 (2): 38–39.
- Krnel - Umek, Duša
1981 Etnologija narodov in narodnosti Jugoslavije. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 21 (1): 12–13.
- Kürti, Laszlo in Peter Skalník (ur.)
2009 *Postsocialist Europe: Anthropological Perspectives from Home*. New York in Oxford: Berghahn Books.
- Ložar, Rajko (ur.)
1944 *Narodopisje Slovencev. I. del*. Ljubljana: Klas.
- Matičeto, Milko
1966 Folklor v Jugoslaviji in kratak pripis. Refleksije. *Sodobnost* 14 (6): 627–634.
- Michăilescu, Vintilă, Ilia Iliev in S. Naumović (ur.)
2008 *Studying Peoples in the People's Democracies II: Socialist Era Anthropology in East-Central Europe*. Münster: Lit.
- Mrvljević, Zorica
1983 Tendencije i pravci razvoja etnološkog rada u Crnoj Gori od 1945. do 1983. godine. V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983, 44–50.
- Muršič, Rajko in Mihaela Hudelja (ur.)
2009 *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor. Spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica; 32)
- Naumović, Slobodan
1998 Romanticists or Double Insiders?: An Essay on the Origins of Ideologised Discourses in Balkan Ethnology. *Ethnologia Balkanica* 2: 101–120.
- Niedermüller, Peter
2002 Europäische Ethnologie. Deutungen, Optionen, Alternativen. V: Köstlin, K., P. Niedermüller in H. Nikitsch (ur.), *Die Wende als Wende. Orientierungen Europäischen Ethnologien nach 1989*. Wien: Verlag des Instituts für Europäische Ethnologie, 27–62.
- Novak, Vilko
1956 O bistvu etnografije in njeni metodi. *Slovenski etnograf* 9: 7–16.
1986 *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
2002 Nova razprava o Niku Županiču iz tujine. *Traditiones* 31 (1): 227–230.
- Pantelić, Nikola in Miograd Đorđević
1984 *Narodna umetnost Jugoslavije*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- Pavković, Nikola F.
1998 L'idéologie du Yougoslavisme dans l'ethnologie serbe de la première moitié du XXe siècle. *Ethnologia Balkanica* 2: 81–87.
- Pavković, Nikola F., Dušan Bandić in Ivan Kovačević
1983 Težnje i pravci razvoja etnologije u SR Srbiji (1945–1983). V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983: 107–122.
- Plestenjak-Jemec, Barbara
1970 Bibliografija prispevkov, objavljenih v Etnologu – 17 letnikov 1926–1944. *Slovenski etnograf* 21–22 (1968–69): 169–179.

- Petrović, Đurdica in Mirjana Prošić-Dvornič
1983 *Narodna umetnost*. Beograd: »Jugoslavija«; Zagreb: Spektar; Mostar: Prva književna komuna.
- Prelić, Mladena
2008 Prvih šezdeset godina Etnografskog instituta SANU (1947–2007). Osvrt na pređeni put. V: Divac, Zorica (ur.), *Slike kulture nekad i sad*. Beograd: Etnografski institut SANU (Zbornik EI SANU; 24), 9–25.
- Prica, Ines
2004 Nasleđe jugoslavenskih etnologija i suvremeno istaživanje postsocializma. *Traditiones* 33(1): 19–34.
- Promitzer, Christian
2001 Niko Županić in vprašanje jugoslovanstva. Med politiko in antropologijo (1901–1941). *Prispevki za novejšo zgodovino* 41 (1): 7–30.
2003 Niko Županić kot slovenski etnolog. Njegovo ravnateljstvo v Etnografskem muzeju v Ljubljani (1923–1940). *Etnolog* 13 (64): 287–347.
- Rihtman-Auguštin, Dunja
2001 *Etnologija i etnomit*. Zagreb: ABS95.
- Skalnić, Peter (ur.)
2000 *Sociocultural Anthropology at the Turn of the Century*. Prague: Set Out.
2002 *A Post-Communist Millenium: The Struggles for Sociocultural Anthropology in Central and Eastern Europe*. Prague: Set Out.
- Slavec, Ingrid
1983 Težnje v povojni slovenski etnologiji. V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983, 148–175.
- Slavec Gradišnik, Ingrid
2000 *Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Zaožba ZRC.
2008a Institucije in produkcija etnološkega znanja. V: Divac, Zorica (ur.), *Slike kulture nekad i sad*. Beograd: Etnografski institut SANU (Zbornik EI SANU; 24), 65–79.
2008b Na poti k etnološkim pogledom in podobam. *Traditiones* 37 (2): 9–26 [DOI: 10.3986/Traditio2008370201].
2008c Pogledi in podobe. K vprašanju o produkciji znanja v etnologiji I. *Traditiones* 37 (2): 217–250 [DOI: 10.3986/Traditio2008370208].
2010 The Marxist agenda in Slovenian ethnology/Marksistični program v slovenski etnologiji. V: Kiliánová, Gabriela (ur.). *Programme and abstracts*. Bratislava: Ústav etnologie SAV/ Institute of Ethnology, Slovak Academy of Sciences, 29 [razprava v tisku].
- Supek, Olga
1976 Od teorije do prakse in nazad. Mogućnost marksističkog shvatanja u etnologiji. *Narodna umjetnost* 13: 57–75.
- Terseglav, Marko
1983 Težnje v povojni slovenski folkloristiki. V: Bogataj in Terseglav (ur.) 1983, 176–203.
- Tishkov, Valery
1992 The Crisis in Soviet Anthropology. *Current Anthropology* 33 (4): 371–382.
- Vermeulen, Han F. in A. A. Roldán (ur.)
1995 *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of European Anthropology*. London in New York: Routledge.
- Verdery, Katherine
1996 *What was Socialism and what comes next?* Princenton: Princenton Universtity Press.
- Vlahovič, Petar
1961 *Etnologija naroda Jugoslavije. Etnološki pregled Slovenije*. Beograd: Savez studenata Prirodno-matematičkog fakulteta.

- 1971 *Etnologija naroda Jugoslavije. Etnološki pregled Slovenije*. Beograd: Naučna knjiga (Univerzitetški udžbenici).
- 1972 *Običaji, verovanja i praznoverice naroda Jugoslavije*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- 1981 (ur.) *Quelques problèmes ethnologiques de l'étude des peuples et des nationalités*. Beograd: Institut Ethnologiques de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts (Éditions spéciales / Institut Ethnographique de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts; 2).

Zupanič, Niko

1907 Jovan Cvijić. Biografska študija. *Dom in svet* 20 (6): 264–271.

ETHNOLOGY IN SLOVENIA AND SERBIA: TWO TRADITIONS OF YUGOSLAV ETHNOLOGY?

This paper discusses selected issues in the disciplinary development of Slovenian and Serbian ethnology in the twentieth century: their research proximities and differences, institutional ties, and contacts between individual researchers. Parallel and divergent scholarly orientations are considered as a product of specific historical and social contexts and disciplinary traditions.

The paper starts by drawing attention to specific issues accompanying the comparative study of disciplinary traditions: what is sought in them and on what bases, whether these paths are more convergent or divergent, and how and with what means any similarities and differences can be explained. From this perspective, the reflection takes two directions: (1) the view of the shared “Yugoslav” disciplinary history, in which assumptions about its common ways of performing a discipline in the twentieth century can be linked to the formal state framework of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (1918), and to even earlier Enlightenment-era trends seeking to unify the South Slavs; and (2) from the perspective of the end of Yugoslavia in 1991, when Yugoslavia fell apart and the strong contacts unraveled among the Yugoslav ethnologists and folklore specialists, who were formally integrated into two professional societies during socialist Yugoslavia and generally operated within a common communication environment. One also cannot help feeling a bit uneasy with the term “Yugoslav ethnology”: is it even possible to talk about a common “Yugoslav” scholarly tradition or did this merely involve parts of the former “Yugoslav” assortment of various ethnological scholarly traditions?

An overview of features of Slovenian and Serbian ethnology in socialist Yugoslavia shows that initially both—like the ethnologies in the other former Yugoslav republics—remained primarily “national” ethnologies relying on their previous traditions (e.g., the strong anthropogeographical tradition in Serbia until the 1960s with settlement and population migration studies, and the cultural historical studies of individual cultural phenomena in Slovenia), and that each found its own specific orientations while criticizing theoretically unambitious ethnographies: the Slovenian version was more connected to the reception of tendencies to form a European ethnology in Central Europe, and the Serbian one leaned

more towards functionalist and structuralist models. In their criticism of the “discipline of the people/nation,” both were accompanied by diverse theoretical and methodological considerations oriented towards justifying empirical research.

Dr. Ingrid Slavec Gradišnik, Inštitut za slovensko
narodopisje ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana,
ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si

